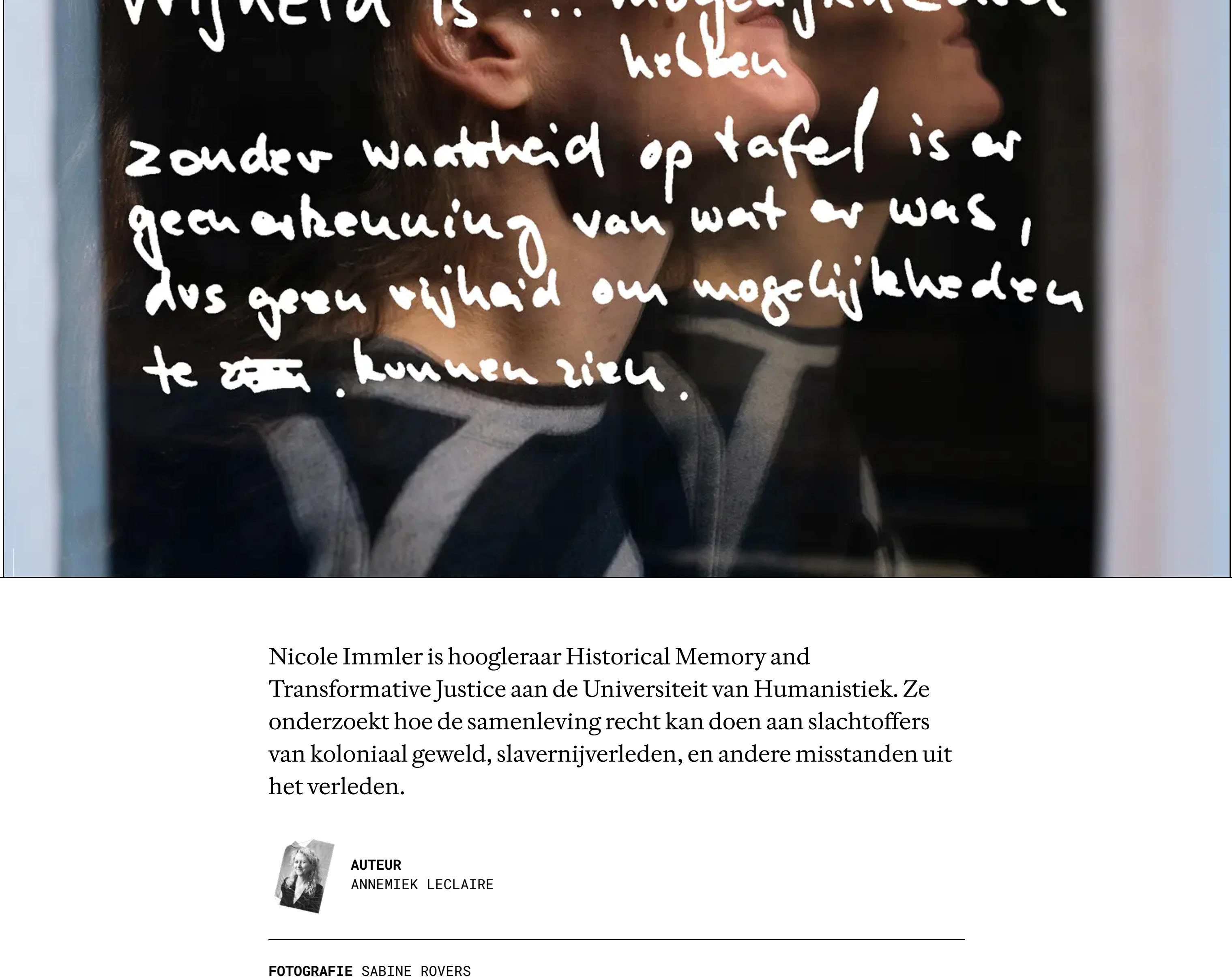

INTERVIEW

‘Erkenning van het verleden biedt vrijheid voor de toekomst’

ZONDAG 1 JUNI

Nicole Immler is hoogleraar Historical Memory and Transformative Justice aan de Universiteit van Humanistiek. Ze onderzoekt hoe de samenleving recht kan doen aan slachtoffers van koloniaal geweld, slavernijverleden, en andere misstanden uit het verleden.

AUTEUR
ANNEMIEK LECLAIRE

FOTOGRAFIE SABINE ROVERS

8 MINUTEN LEESTJD

DELEN

Ik vind het als wetenschapper belangrijk om historisch onrecht aan de orde te kunnen stellen, zegt Nicole Immler (52), hoogleraar Historical Memory and Transformative Justice aan de Universiteit van Humanistiek. ‘Omdat de maatschappelijke doorwerkingen van het verleden zo voelbaar, maar vaak onzichtbaar zijn. De vrijheid om dit soort onderwerpen te kunnen bespreken, ligt onder vuur.’

Immler, van oorsprong Duits, onderzoekt manieren om slachtoffers van koloniaal geweld of slavernij, militaire missies, en seksueel misbruik erkenning te geven voor het onrecht dat hen is aangedaan. Met een team aan de Universiteit voor Humanistiek bestudeert ze civiele rechtszaken waar getroffen erkenning zoeken voor gewelddadigheden in onder meer Nederland, Indonesië, het Caribisch gebied en Bosnië. Daarvoor werkte zij in Wenen bij het Oostenrijkse Fonds voor Slachtoffers van het nationaalsocialisme. Ze onderzocht hoe de teruggave en de schadevergoeding te verbeteren van in de Tweede Wereldoorlog gestolen bezittingen aan Joodse families.

Inmiddels heeft ze haar focus verlegd naar de verbanden tussen de Holocaust, en het koloniaal verleden en de slavernij: systemisch racisme en geweld.

‘Er is in de schaduw van de Holocaust ook onrecht voor andere groepen dan de joden, dat zien we nu pas, mede dankzij de studentenprotesten, onder ogen,’ zegt ze. Bij de stichting van de staat Israël vlak na de oorlog in 1948 werden tijdens de Nakba zo’n 750 duizend Palestijnen uit hun woonplaatsen verdreven en meer dan vierhonderd dorpen verwoest, ook vonden er tientallen massamoorden plaats waarbij naar schatting tien- tot vijftienduizend Palestijnen omkwamen – een ervaring die nog steeds doorgaat. ‘We moeten het daarover hebben want Israël en Palestina zijn onderdeel van onze naoorlogse Europese geschiedenis.’

Mogen die thema’s nog academisch onderzocht worden?

‘Op het moment dat je dit aandraagt, bijvoorbeeld met een podiumdiscussie, hoor je heel snel: als je een Palestijnse stem wilt laten horen, moet je ook een Israëlische stem laten horen. Dat is eigenlijk een heel gekke reactie. Op de universiteit gaat het om kennisdelen. Als je meer wilt horen over de geschiedenis en de ervaringen van Palestijnen gaat het er niet om ‘dat beide partijen gehoord worden’, want anders zou dat een gepolitiseerde en problematische reducering zijn tot één soort tegengeluid. Waar het om gaat, is dat ongehoorde stemmen, of stemmen die nauwelijks bekend zijn, zoals bijvoorbeeld de Israël-Palestijnse vredesbeweging A land for all een platform krijgen. Om kennis te kunnen verzamelen van de realiteit van mensen daar. Als we de ervaringen van Oekraïense mensen zouden willen onderzoeken, zegt toch ook niemand: “Dan moet je ook een Rus op het podium vragen?”

Ik denk wel langer na over wat ik wel en niet kan zeggen, omdat je meteen – ook op de universiteit – in het ene of andere kamp geplaatst wordt

‘De academische vrijheid is in gevaar. In Amerika wordt nu op veel universiteiten elke kritiek op het handelen van Israël weggezet als antisemitisch. Dat gebeurt ook in Duitsland. Dat maakt het ook voor wetenschappers uiterst moeilijk om een ander en complexer geluid te laten horen. Veel lezingen maar ook wetenschappers worden gecanceld.

‘In Nederland is dat weliswaar nog anders, maar ik merk dat ik wel langer nadenk over wat ik wel en niet kan zeggen, omdat je meteen – ook op de universiteit – in een gesprek terecht komt waar je in het ene of andere kamp geplaatst wordt; je bent voor of tegen, terwijl ik het als onderzoeker eigenlijk wil hebben over hoe juist deze politisering in de publieke debat het onmogelijk maakt om het immense leed van burgers goed te zien. Dus ik wil wel partij kiezen, maar dan die van de humanisering. Als wij iets van de Holocaust hebben geleerd, dan is dat niemand te ontnemselijken.’

Hoe ga jij persoonlijk met die toenemende onvrijheid om?

‘Erger dan de censuur van buiten is de zelfcensuur,’ zegt ze, terwijl ze een raam sluit vanwege de optrekkende kou. ‘Voor veel mensen voelt het onveilig, en is het ook onveilig, om zich uit te spreken, omdat hun omgeving of de instituties waarin zij werken het ongemak dat daardoor ontstaat niet aankunnen. Dit soort van zelfcensuur is problematisch, omdat de universiteit juist de plek is om het gesprek aan te gaan.’

Nederland is niet in alle opzichten een vrij land, constateerde ze toen ze hier vijftien jaar geleden voor de liefde vanuit Wenen naartoe verhuisde. ‘In deze samenleving heeft lang niet iedereen de vrijheid om gehoord te worden. Het koloniale verleden was voor mij bijvoorbeeld lang onzichtbaar. Ik was verbaasd dat het nauwelijks een onderwerp van gesprek was. “De dove samenleving” noemt filosoof Hartmut Rosa dat: als mensen wel hun verhalen vertellen, maar bijna niemand luistert. De zwartepietendiscussie en de Black Lives Matter-beweging waren nodig om hier verandering in te brengen. Het duurde een tijdje voor ik echt snapte wat het probleem is: dat het koloniale verleden nog in de structuren zit.’

Wat betekent dat?

‘Veel Nederlanders met roots in de voormalige Nederlandse koloniën voelen zich in hun pijn over dat verleden niet gezien. Mensen zijn niet vrij zolang zij erkenning moeten zoeken voor een bepaald onrecht dat zij ervaren hebben. Ze ervaren woede over het gebrek aan kennis over wat ze meemaken, over de leugens vanuit instituties die beweren dat het anders zit. Miskennen maakt mensen vaak afhankelijk van de instituties en overheden van wie zij die erkenning zoeken. Zij kunnen vaak niet verder met hun leven.

‘Dat is de reden waarom zoveel mensen die zich niet gezien en gehoord voelen civiele rechtszaken beginnen. Er zijn de laatste jaren heel veel rechtszaken waarbij vaak gemarginaliseerde groepen bij de rechter aankloppen om gehoord te worden. De nabestaanden van het bloedbad dat Nederlandse militairen op Java aanrichtte in 1947. Of de slachtoffers van machtsmisbruik in kerkelijke instellingen zoals de Goede Herder. Of burgerslachtoffers van militaire missies, of vrouwen die hun kind moesten afstaan ter adoptie. Hoe lang mensen ook probeerden hun verhaal te vertellen, geen van deze ervaringen werd gehoord. Mensenrechtenadvocaat Liesbeth Zegveld doet veel van deze zaken. Zelfs als de zaak niet gewonnen wordt, kan het al heel bevrijdend zijn om de waarheid op tafel te brengen. Het voelt voor veel mensen die slachtoffer zijn gemaakt al verlossend om in het openbaar, of in ieder geval in de rechtbank hun ervaringen onder woorden te kunnen brengen. En te weten dat er dan op een zorgvuldige manier naar gekeken wordt.

Vaak is er een uitspraak van een rechter nodig voordat de samenleving luistert

‘Als de rechter dan oordeelt: jullie hebben helemaal gelijk, zoals bijvoorbeeld bij de weduwen van Rawagede, de nabestaanden van het bloedbad op Java in 1947, dan verandert er iets. Het is nu duidelijk wie de dader en wie het slachtoffer was. Dit kan bevrijdend werken omdat het slachtoffer-eigen is zich schuldig te voelen. Te denken dat ze zelf iets niet goed hebben gedaan. Dat ze iets nagelaten hebben. Zo’n uitspraak van de rechter kan een turning point zijn voor mensen; het bevestigt hun onschuld. Dat kan mensen vrijmaken.

‘Het is daarom ontzettend belangrijk dat wij een samenleving hebben waar iedereen in principe toegang heeft tot een onafhankelijke rechter. Waar de staat de rechter gehoorzaamt, waar recht voor macht gaat. Voor veel mensen is deze gang naar de rechter namelijk de laatste mogelijkheid om tot hun recht te komen; het is nooit de eerste keuze. Vaak is er een uitspraak van een rechter nodig voordat de samenleving luistert. Dat betekent ook dat mensen die hun recht willen halen, ondersteuning moeten kunnen krijgen van een advocaat die op kan tegen de landsadvocaat.’

Volgt op de erkenning en eventuele herstelbetalingen dan de vrijheid? Kunnen gedupeerden dan verder met hun leven?

‘Niet altijd. In het begin dacht ik, mensen hebben echt erkenning nodig! In de gesprekken met Joodse overlevenden en hun kinderen en kleinkinderen wilde ik goed begrijpen hoe je dat doet; de juiste erkenning geven. En hoe de procedures beter konden. Langzaam ben ik gaan zien: zelf als je optimale procedures hebt, kan het zijn dat die erkenning niet echt iets verandert, zolang er nog een stigma is.

‘Een Roma-vrouw in Wenen, Cejla Stojka, die als slachtoffer van het nationaalsocialisme verschillende keren erkenningen heeft gehad, zei eens tegen mij: “Nicole, nu heb ik alles gehad. Compensatie, erkenning. Maar heeft het de situatie van mijn kinderen veranderd? Nee, niet echt.” Ze zei: “De overheid en de samenleving luisteren. Maar ik ben nog steeds een oorlogsslachtoffer. Het label is aan mij blijven kleven. Mensen noemen ons nog steeds een minderheid. Als ik aan mezelf denk als een minderheid, voel ik me meteen minderwaardig. Ik ben een mens.”

‘Dat gesprek is mij lang bijgebleven; het geeft veel inzicht in de problematiek van het erkenningsvraagstuk: het houdt patronen van marginalisering in stand zolang de kijk van de samenleving niet verandert. Mensen willen gelijkwaardigheid en waardigheid ervaren in het dagelijks leven. De relatie met de samenleving moet verbeterd worden.

‘Een hersteltraject dat alleen maar gaat over het financiële deel veronachtzaamt hoe wijdvertakt de schade is

‘Vandaar dat we anders zijn gaan denken over het herstel van onrecht, we zoeken nu naar “transformatief herstel” – dat betekent dat we de vraag vooropstellen: wat hebben getroffen nodig voor een betere toekomst? Bij het Toeslagenschandaal zien wij bijvoorbeeld dat de Stichting Gelijkwaardig Herstel heel goed zicht heeft op wat er nodig is voor ouders en kinderen.’

Wat is dat dan?

‘Gelijkwaardigheid ervaren. Echt gehoord te worden. Neem mensen serieus in hun kennis als zij aangeven wat zij nodig hebben, in plaats van een bureaucratisch model te volgen. Luister gewoon.

‘Een hersteltraject dat alleen maar gaat over het financiële deel veronachtzaamt hoe wijdvertakt de schade is. Esmā, een van de getroffen vrouwen, zei: “Mensen begrijpen de pijn niet. Als we het over de Toeslagaffaire hebben, hebben we het over herstelbetalingen op de korte termijn. Maar niemand hoort de gevolgen op de lange termijn. Mensen hadden heel hard gewerkt om een kwartje te worden en werden nu in een klap weer een dubbeltje.” Dat is intergenerationeel. Deze schade heeft dus grote gevolgen. Zolang de hersteloperatie bezig is, kunnen mensen ook niet naar de toekomst kijken.’

Wanneer ontstaat die vrijheid dan wel?

‘Mensen voelen zich pas vrij als ze naar de toekomst kunnen kijken. Dat is een les die wij ook van de gedupeerden van de Groningse gaswinningen kunnen leren. Zij kunnen geen plannen maken voor de toekomst zolang de schade aan hun huizen niet gecompenseerd is. We hoorden daarover: “Je zit gevangen in het eeuwige nu; terugkijken is te pijnlijk, er is geen vooruitkijken, je bent alleen met het hier en nu bezig.” Net is bekend geworden dat dit nog tot 2034 zou duren tot dat het afgerond is; hoe lang is dat!

“Transformatieve rechtvaardigheid gaat over dit langetermijnperspectief; kijkt er ook iemand mee naar de toekomst van gedupeerden? Herstel van de schade aan de huizen is één ding, maar hoe herstellen deze mensen van de hele hersteloperatie zelf?” De Amerikaanse historicus Timothy Snyder laat in zijn boek Over vrijheid zien dat vrijheid niet alleen de afwezigheid is van het kwaad maar ook de aanwezigheid van het goede; wat betekent dat mensen een zelfbestemd leven kunnen voeren. Miskennen staat dit vaak in de weg.’

Waar gaat het nou uiteindelijk om, als we het over vrijheid hebben?

‘Echte vrijheid ligt uiteindelijk in een meerstemmig zelf kunnen hebben. Zolang mensen geen erkenning hebben gekregen voor iets wat hen is aangedaan, is het moeilijk hun eigen meerstemmigheid te kunnen zien. Terwijl getroffeneden niet alleen slachtoffers zijn maar ook survivors die hun leven vormgeven ondanks alles; zij zijn niet alleen gedupeerden, maar ook een zorgzame ouder of een talentvol kind met recht op een toekomst zonder stigma. Als we die innerlijke meerstemmigheid meer kunnen en durven zien, verruimt dat onze kijk op onszelf en de samenleving.’

Nicole Immler [1972] is hoogleraar *Historical Memory and Transformative Justice* aan de Universiteit van Humanistiek in Utrecht. Zij leidt het onderzoek *Dialogues of Justice*.

SCHRIJF JE IN

Blijf up-to-date met onze dagelijkse nieuwsbrief

Jouw e-mail

Aanmelden

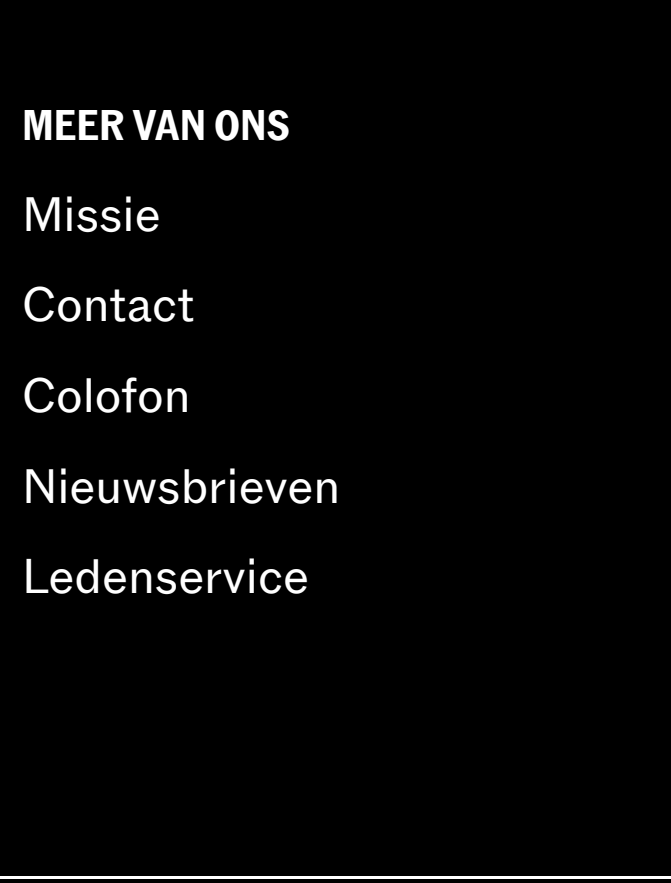
Door je aan te melden ga je akkoord met de [algemene voorwaarden](#) en [privacy policy](#).

MEER OVER

SAMENLEVING

DELEN

Gerelateerd

 LITERAIRE KRONIEK Israël doet aan etnische zuivering. Punt Er zijn andere tijden geweest waarop het label ‘onbeschrijflijk’ van toepassing was, maar ons tijdperk, dat zich kenmerkt door een genocide... CAREL PEETERS	 INTERVIEW Deze rechter heeft een missie: het recht toegankelijk maken voor iedereen Het wankelt vertrouwen in de rechtsstaat, de onrust in de... ELS QUAEGBEUR	 COLUMN De mannenstapel moet krimpen Uit onderzoek blijkt dat mannen veel meer bijdragen aan de... HANNAH PREINS
--	--	---